

EL «LLIBRE VERD» DE REUS

Ezequiel Gort

Text basat en la conferència pronunciada el 23 d'abril de 2017 a l'Ajuntament de Reus.

A l'Edat Mitjana i Moderna, les poblacions compilaven el seu dret local en uns volums que normalment es coneixien pel color de la seva coberta (el «Llibre Verd», el «Llibre Vermell»), o bé es coneixien per algun altre detall extern, com seria el cas del «Llibre de la Cadena» de Reus (per tenir una cadeneta que tancava el llibre) entre altres.

Sovint es tractava de cartularis que recollien tots els privilegis d'una població, i que també podien incloure les ordinacions locals. Aquests llibres, en compilar gairebé o tot el dret local, en facilitaven la seva consulta.

Reus, a banda del «Llibre de la Cadena», que compilava les ordinacions locals, va tenir també un «Llibre Verd» per tal de recollir els privilegis i altres documents importants per a la vila, com ara concòrdies i sentències.

La compilació del Llibre Verd, que sembla que es va iniciar a redactar el 1567, recull bàsicament documentació dels segles XVI i XVII, ja que en transcriu ben poca d'anterior, la més antiga de la qual és la Carta de Població de 1186, i el document més modern és de 1672. La vigència d'aquest Llibre, com el de la Cadena, és fins al Decret de Nova planta, al segle XVIII.

El «Llibre Verd» en compilar els documents aleshores més importants de la vila des d'un punt de vista jurídic, avui constitueix un recull de gran valor per a estudiar i conèixer el Reus dels segles XVI i XVII. Passem a veure alguns dels documents inclosos al Llibre, sempre dins del seu context històric.

El llibre s'inicia amb un privilegi del rei Joan II, de 1474, pel qual la vila podia imposar taxes sobre el pa, el vi, la carn i altres productes de consum. Aquest tipus de privilegis acostumaven a concedir-se per períodes de temps limitats de 10, 20 o 30 anys, i la recaptació havia de ser destinada a temes concrets, com podia ser la construcció de les muralles. En aquesta ocasió, però, es concedeix el dret de manera permanent i la condició per a la concessió del privilegi, és que a canvi, Reus fes un donatiu de 300 lliures pel llegat piadós de la reina Joana, morta 6 anys abans, el 1468. El llegat piadós anava destinat a l'ornament i fabricació del braç de santa Tecla, cosa que la vila va fer tot seguit, com mostra el segon document compilat al Llibre Verd, que és l'època de les 300 lliures barceloneses.

El document següent és una concòrdia entre la vila i el capítol de la catedral de Tarragona, signada el 16 d'octubre de 1543, sobre la senyoria feudal de Reus.

La senyoria, de feia segles, era en mans del canonge cambrer de la seu de Tarragona. Però aquesta dignitat canonical va desaparèixer el 1539 arran d'un fet prou llunyà, el saqueig de Roma de l'any 1527, és a dir, dotze anys abans. En aquella ocasió van empresonar el papa i el seu carceller va ser un cavaller català, dit Felip de Cervelló. El cavaller va tractar molt bé al papa, i aquest, en agraïment, li va dir que li concediria una mercè. Felip de Cervelló llavors va demanar que concedís al seu fill, que era eclesiàstic, la cambreria de Tarragona i per ell demanà la senyoria de la vila de Reus. De manera que entre els dos, pare i fill, es repartirien per meitats la senyoria, els delmes i les rendes que generava Reus, amb el detall, encara, que Felip de Cervelló podia deixar la seva part en herència. El papa va accedir a tot. En saber-se a Tarragona, la notícia va provocar una tempesta a la catedral i també a Reus. Sense consultar res, el papa havia sostret i regalat la vila de Reus.

Els plets per aquesta causa s'allargaren molts anys, fins al 1539, quan desaparegué definitivament la pretesa baronia de Felip de Cervelló i, de retruc, la dignitat del cambrer. Llavors tots els drets que pertanyien al cambrer passaren al capítol de la catedral, amb la qual cosa el capítol –i l'arquebisbe– esdevenia nou senyor feudal de Reus. A partir d'aquest moment començà un altre plet, aquesta vegada entre Reus i el capítol, perquè els reusencs volien que el nou senyor feudal reconegués tots els privilegis de la vila, com fins llavors havia fet el cambrer. I d'aquí la concòrdia de 1543 que recull el Llibre Verd. La concòrdia era molt important perquè posava fi a aquesta qüestió amb el reconeixement de tots els privilegis, immunitats, llibertats i franqueses dels reusencs per part del nou senyor feudal.

I encara en millorava alguns aspectes, així, els delmes es pagarien a la desena o no a l'octava com fins llavors, alguns delmes es deixarien de pagar, es facultava la vila per presentar una terna a l'hora d'elegir el nou batlle, el jutge o bé el dipositari; i encara es concretà, entre altres aspectes, sobre la prestació del jurament per part dels senyors, de mantenir els privilegis i consuetuds de la vila. El Llibre Verd recull molts documents relatius a la prestació d'aquest tipus de juraments.

El següent document és un trasllat de 1553 d'una sentència bastant més antiga, de 1350. Concreta que els ciutadans de Tarragona no podien ser torturats. És possible que a mitjan segle XVI es presentés algun cas de tortura i d'aquí el trasllat del document el 1553 i la seva inclusió al Llibre Verd el 1579. M'ho fan suposar uns altres trasllats que es conserven a l'Arxiu Municipal de Reus, fets l'any 1550, tot i que en aquest cas no estan inclosos al Llibre Verd. Són documents originàriament de 1280, i concreten que la gent del Camp, homes i dones, tenien la franquesa de no poder ser torturats per cap raó.

L'ús de documents tan antics per demostrar els drets, les franqueses, els costums o els privilegis de què gaudien, no és res estrany als segles XVI i XVII. El mateix Llibre Verd en dona una altra mostra en incloure una còpia simple de la Carta de Població del cambrer Joan de Santboi, de 1186, i es pot observar com en

un dels plets que recull el Llibre, s'esmenta la Carta de Població per a demostrar els drets dels reusencs.

El document que segueix és una sentència donada per la Reial Audiència, a Barcelona, sobre el Juí de Prohoms de Reus, és a dir, sobre el privilegi que tenia la vila de poder jutjar els delinqüents i fins i tot els crims. El Juí de Prohoms tenia autoritat sobre tot el terme de Reus, i això incloïa els llocs de Castellvell i d'Almoster perquè llavors també pertanyien al terme de Reus.

Hi pertanyien perquè es van formar al segle XII dins d'aquest terme, i tot i que en l'edat mitjana tant Castellvell com Almoster van tenir el seu propi Comú i el seu propi batlle, mai van deixar de pertànyer al terme de Reus, per bé que van intentar sortir-ne en diverses ocasions. La sentència de la Reial Audiència de 1577 que figura al Llibre Verd, és precisament per refermar el dret del batlle de Reus i del Juí de Prohoms d'actuar també a les dues poblacions.

Sobre la relació de Reus amb Castellvell i Almoster, com que al llarg dels temps hi hagué molts plets, el Llibre Verd recull altres documents. Per exemple, un de 1424 que fou copiat al Llibre el 1576 rere una rúbrica ben expressiva: «Que lo Moster y Castellvell sien terme de Reus». El document és un llistat que recull el nom de tots els caps de casa de les tres poblacions, cosa que permet saber que a Reus aquell any de 1424 hi havia 257 caps de casa, mentre que a Almoster n'hi havia 8, i a Castellvell n'hi havia 10.

O bé un altre document, de 1672, quan per raó del compliment d'una sentència sobre la pretensió de Castellvell de no pertànyer a Reus, els jurats i els consellers reusencs, i altres persones, es reuniren a la casa del Consell o de la Vila, muntaren a cavall i, a toc de trompeta, es dirigiren a Castellvell on, en arribar al portal de la població que, especifiquen, era el que mira cap a Reus, trobaren el batlle i els jurats de Castellvell que, en virtut d'aquesta sentència, els van haver de donar possessió del lloc.

A Castellvell i Almoster se'ls esmenta encara en alguns documents més. Un, de 1593, fent referència als pesos i mesures que feien servir, que calia que fossin

afinats pels mostassafs de Reus, i altres es refereixen als drets dels batlles de Reus a detenir els delinqüents que s'hi trobessin per portar-los a la presó de Reus i jutjar-los el Juí de Prohoms. La gent de Reus, Castellvell i Almofter, d'acord amb el privilegi que tenia la vila, només podien ser empresonats i jutjats a Reus.

Tant Castellvell com Almofter van pertànyer al terme de Reus fins ben entrat el segle XIX, cap a la dècada de 1850.

El tema que és tractat més extensament al Llibre Verd, és el referent a un plet pel molí de Centcelles. Ocupa des de la pàgina 54 fins a 131, és a dir, un total de 77 pàgines del llibre. De què anava aquest plet?

L'any 1537 Reus va comprar un molí fariner a Constantí. Disposar d'un molí era molt important en una època on el pa era un aliment bàsic. Reus amb anterioritat ja havia fet servir un molí a la riera de Maspujols, al terme de l'Aleixar, o bé un altre a Mascalbó, tot i que aquest es diu que tenia problemes en l'abastiment de l'aigua necessària.

A partir d'aquest moment, tots els reusencs havien d'anar a moldre a Centcelles, però des del primer dia saltaren els problemes, perquè els de Castellvell i Almofter no ho acceptaven i se'ls va haver d'obligar amb l'amenaça de multes si anaven a moldre a altres molins o bé si pretenien entrar a Reus farines procedents d'altres molins. Però amb tot, aquest seria el problema menor.

Reus va comprar el molí a l'arquebisbe Guillem Dòria per 1.100 lliures barceloneses, però resulta que hi havia interessos de tercers: els de la cartoixa d'Escaladei.

Els cartoixans, que tenien drets sobre els molins del Camp de Tarragona, no acceptaren la venda fins que ells no cobressin una sèrie de quantitats que tenien pendents i que llavors exigien a la vila de Reus. No hi va haver acord. Primer es negocià a Tarragona amb el procurador d'Escaladei i després es va anar al monestir a parlar-ne directament amb el prior. La qüestió va acabar a Roma on els reusencs tenien la sort de comptar amb un bon procurador, mossèn Francesc Robuster.

Robuster aconseguí el 1538 una butlla de Pau III per la qual el papa nomenà l'abat de Santes Creus i el prior dels dominicans de Tarragona perquè arbitressin el plet que es portava sobre el molí, tot confirmant la seva compra per part dels reusencs i l'obligació que tenien, per aquesta raó, de pagar un cens anual perpetu de 55 lliures barceloneses a l'arquebisbe. Però també deia que calia determinar els drets que hi posseïa Escaladei.

L'extensíssim document del Llibre Verd és, doncs, aquest plet que s'allargà per alguns anys, fins al 1544. La sentència confirmava la venda per 1.100 lliures, i l'obligació dels reusencs de pagar 5 lliures a la cartoixa d'Escaladei cada any per la festa de sant Miquel de setembre, perquè també reconeixia que Escaladei era el senyor directe del molí. Confirmava el censal de 55 lliures anuals a favor de l'arquebisbe i l'obligació que tenia Reus del manteniment del molí.

Malgrat tot aquest enrenou, però, la vila va poder tenir el molí en funcionament durant tot aquest temps, treballant, en alguns moments, dia i nit.

Reus el va posseir durant més de 300 anys, fins que el 1859 el va vendre. Actualment, encara es conserva l'edifici, tot i que modificat, i a Constantí se'l coneix com el «molí de Reus».

Reus ha tingut algun altre molí, com el de Monterols, conegut com el «molí de la vila» i construït el 1702 prop de la Boca de la Mina, l'edifici del qual encara existeix i, prop, hi ha el «molí de baix» que avui és enrunat, tot i que conserva, malgrat que en males condicions, la vella fumera de quan, a la segona meitat del segle XIX, se li adaptà la maquinària a vapor.

Després d'aquest extens document, el Llibre n'inclou tota una sèrie de documents més breus, però que permeten conèixer el costum i el cerimonial que s'observava en l'entrada dels senyors feudals a la vila, així com dels Governadors del Camp, i el jurament que feien.

Una mostra de jurament, pot ser el que va fer el 1591 l'arquebisbe Joan Terès, que va jurar guardar inviolablement, i fer guardar inviolablement, a tots els seus oficials i ministres, tots els privilegis, llibertats, constitucions, ordinacions,

concòrdies, capitulacions, usos, consuetuds, franqueses i immunitats, pràctiques escrites i no escrites a la vila de Reus, i molt assenyaladament respecte al privilegi de Juí de Prohoms, i encara, que també nomenaria al seu degut temps, el jutge local en la manera i la forma acostumada. A més a més i, especialment, l'arquebisbe jurà totes les coses contingudes en els actes de jurament que al seu dia van prestar els arquebisbes anteriors, des de l'any 1545.

L'arquebisbe especificà aquest any de 1545 i els següents que hi hagué jurament (el 1556, 1563 i 1574), perquè abans, fins al 1539, la senyoria pertanyia només al canonge cambrer i després d'aquesta data va ser del capítol i, per tant, quedà sota la senyoria de l'arquebisbe, que es convertí en baró i senyor de Reus.

El jurament de l'arquebisbe, com també el del governador del Camp, anava acompanyat de tot un cerimonial ben establert pel costum, com per exemple el cas de 1612, quan va prendre possessió l'arquebisbe Joan de Montcada.

Primerament es presentà a la vila el seu procurador per tal de prendre'n possessió. En arribar a la vila, primer els jurats li mostraren la bona disposició que tenien a jurar fidelitat al nou senyor, però abans li demanaren veure els papers que provaven la seva procuració i que demostraven el nomenament del nou arquebisbe, cosa que el procurador va fer tot seguit i, a continuació, els jurats inspeccionaren els documents. Eren en total sis documents: la butlla de la col·lació de l'arquebisbat, la butlla *ad populum*, les executorials de la Reial Audiència, les lletres certificadores del Capítol de Tarragona, la procura de procurador i la procura del governador.

Els jurats ho van trobar tot correcte, tret d'una referència a Castellvell i Almofter, que es va corregir immediatament, i després, tots junts sortiren de la casa de la Vila per anar cap al portal de Sant Pere (al carrer de Sant Pere Apòstol), per on sortiren fora muralla i, des d'allí, anaren fins al portal de l'Hospital on hi havia parat un altar (on acostumava a haver-hi una creu, dos ciris i un missal sobre el qual es feien els juraments) i allí, d'acord amb els documents que havien rebut, els jurats donaren possessió de la vila al procurador i li prestaren el sagrament i

homenatge de fidelitat, això sí, després que el procurador jurés els privilegis i els altres drets de la vila.

Aquest acte es va fer el 15 de setembre de 1612 i poc més tard, el 4 de desembre següent, féu la seva entrada solemne a la vila el nou baró i senyor, l'arquebisbe Joan de Montcada. També seguiren tot el cerimonial marcat pel costum.

El dia de la seva entrada, en saber-se que l'arquebisbe s'apropava a la població, els jurats, acompanyats dels prohoms de la vila i de la soldadesca, anaren a trobar-lo a l'entrada del terme i allí, l'arquebisbe baixà de la carrossa on viatjava i pujà a cavall. Els jurats li besaren la mà i pujats també a cavall, l'acompanyaren fins a la vila, sempre seguint un ordre protocol·lari estricte: primer marxava l'arquebisbe acompanyat, a mà dreta pel jurat en cap i a l'esquerra el jurat segon, i així la resta de la comitiva. Arribaren fins a l'església de la Sang, fora muralla, on hi havia l'altar preparat i allí l'arquebisbe féu el jurament acostumat. Després marxaren fins a l'església de Sant Pere i a continuació l'acompanyaren fins a la casa que seria la seva residència, on se li feren les festes. No ho diuen, però és molt possible que els balls de la vila precedissin l'entrada de l'arquebisbe que seria rebut per una multitud de veïns. El que sí que especifiquen, és que no li havien de fer cap present ni cap donatiu i, si li donaven alguna cosa, sempre havia de ser voluntàriament i no pas per obligació.

També els jurats i els prohoms l'acompanyaven quan anava a l'església en la qual també s'observava un protocol estricte pel que fa als seients de cadascú.

Finalment, en marxar de la vila, l'acompanyaven seguint el mateix protocol fins a la sortida del terme. I un detall final, i important, perquè també ho podem considerar un privilegi: es remarca especialment i diverses vegades, que els jurats en acompanyar l'arquebisbe, portaven sempre el cap cobert.

Pel que fa al cas dels governadors del Camp, també seguien tot un protocol semblant, tot i que no tan solemne.

Un altre conjunt de documents recollits al Llibre Verd, tracten de la compra de la casa de la Vila el 1576, és a dir, la casa de l'Ajuntament actual.

Anteriorment, la casa del Consell o casa de la Vila, era en mig de l'actual plaça de les Pescateries Velles, i hi era almenys des de la segona meitat del segle XIV. Era una casa petita, porticada i amb grans finestres.

En créixer la vila, al llarg del segle XVI, l'edifici es féu insuficient per a les necessitats del Comú i va caldre comprar-ne un de més gran. La nova casa de la Vila havia de ser al Mercadal perquè en aquesta època, que la vila era emmurallada i cabia íntegrament dins el tomb de raval, el Mercadal era el centre de la població.

El 1575 la casa que volien comprar no era una casa qualsevol. Era gran, porticada, i sembla que tenia un cert aire noble, si més no a jutjar pels fragments del portal que avui es conserven al Museu. La casa era propietat d'un donzell, Miquel Jové de Sarra, i la venia pel preu de 1.100 lliures. Però un botiguer de teles, Jeroni Sarobé, es va avançar als jurats i la comprà. Aquest botiguer era fill de Domènec Sarobé, el mestre de cases que acabà les obres de Sant Pere i que va bastir els darrers pisos del campanar.

Els jurats no es conformaren i ho negociaren amb el nou propietari fins que al març de 1576 Sarobé va estendre un document, no pas venent la casa a la Vila, sinó reconeixent que la casa era de la Vila i a continuació rebia les 1.100 lliures que hi havia invertit. Al final, doncs, la Vila es féu amb la casa pel mateix preu que s'havia venut a l'any anterior.

Se sap qui eren els veïns que confrontaven amb la nova casa de la Vila, i per això se sap que la casa no era cantonera com ho és avui. Pel costat del carrer de les Galanes confrontava amb la casa del paraire Francesc Gibert, per l'altra amb el botiguer Joan Ribes i el pagès Pere Castellví, mentre que per davant tenia la façana al Mercadal i per darrere confrontava també amb Pere Castellví.

L'edifici, però, no resultava encara suficient, i els va caldre comprar la casa veïna de Francesc Gibert, una casa que no devia ser pas tan gran, potser només era

la meitat de l'altra, perquè la Vila la comprà per 510 lliures. Aquesta casa, però, no era lliure de càrregues. Hi havia un censal que la Vila no va eliminar fins al 1581.

A partir de 1600 les dues cases es van transformar, convertint-se en un sol edifici i fent la façana que, amb moltes modificacions, ha arribat fins avui.

El Llibre Verd inclou també algunes clàusules testamentàries que afectaven la Vila, com la de mossèn Pere Aragonès, que deixava els seus béns a una parenta, però que després, quan morís, calia que es vengués el seu patrimoni i amb això es fes un censal a favor de l'estudi de l'Hospital i, d'aquí, la relació amb el Consell de la Vila. Pere Aragonès havia dirigit l'estudi durant 8 anys.

Un altre, el d'Antoni Salelles, el 1507, que instituï marmessors el prior i el jurat en cap. Deixà el seu patrimoni pels pobres i per misses. No res menys que per 1.000 misses, 200 a Sant Pere i 800 a Sant Francesc, especificant que era pels seus pecats. I per assegurar-se que això es complia, deixà establert que els marmessors només havien de pagar les misses de 50 en 50 i un cop realitzades.

O el de Joan Pocerull, de 1581, que ho deixà per casar donzelles pobres de la seva família i, si no n'hi havia, seria per casar donzelles pobres de Reus.

Hi ha encara altres documents, dels quals cal destacar el darrer que va ser recollit al Llibre. És una concòrdia signada entre Reus i l'arquebisbe Joan de Montcada el 1621, per la qual se solucionava una controvèrsia que s'allargà per espai de molts anys, almenys des del 1609, i novament feia referència a aspectes com la jurisdicció que tenia el batlle de Reus sobre Castellvell i Almostrer, el seu salari, així com el del seu lloctinent i el del jutge, el manteniment de la presó... Una concòrdia que, com la de 1553, va ser confirmada pel papa.

El Llibre Verd, s'ha conservat fins fa poc al Museu de Reus, i malauradament, ha estat sempre molt poc consultat. Actualment és a l'Arxiu Municipal, que l'ha digitalitzat, una actuació que, en posar-lo a la xarxa, permetrà tenir-lo del tot a l'abast dels investigadors, cosa que en permetrà l'augment de les consultes i, en definitiva, un millor coneixement de la història de la ciutat.